“Ball de bot o bailes típicos?”

Description

El ball de bot d’avui, una moda canviant

En aquest període històric en què ens trobam, el ball de plaça és sovint al mig de la polèmica pel dilema que suposa **confrontar la conservació del ball més tradicional amb les variants més modernes**. En fou un exemple la polèmica que esclatà a partir d’una **bullanguera de dos homes** -un d’ells, jo- al Port d’Alcúdia a la ballada de Sant Pere del 2017 (seguirà aviat una publicació al respecte…). Però també podem parlar del *boom* de joves que, en aquests darrers anys, s’han abocat a les places sense donar gaire importància al saber ballar més o manco, primant el “passar gust” davant de tot. Com tot avui en dia, en el ball a plaça també s’hi ha imposat la **cultura del “tot fa brou!”**, que alguns anomenaran *democratització.* No dic que això sigui intrínsecament negatiu, però segurament representa una revolució que no podem negar… tot i aquest temaençata un debat complex que no hem de tractar avui.

El fet és que avui **les places són més plenes que mai**, d’això no en tenim cap dubte. Lluny de fer-hi ferida fonda, la pandèmia ha representat només una aturada per agafar aire abans de pegar-li més fort. Ara bé, **això no sempre ha estat així**. Com és sabut, l’afluència de les places és una cosa que ha anat fluctuant en els darrers decennis, i això ho hem viscut aquells que les hem trepitjades els darrers vint anys. Com que el temps passa, i a rel d’aquestes nombrosíssimes noves fornades de balladors (joves o no, perquè són molts els que aprenen de ballar dins la seva maduresa), aquesta és una observació que molts desconeixen. I encara és manco conegut com fou la **recuperació i implantació de les ballades populars** així com les coneixem ara.

Com que **els debats sobre el present i el futur del ball a plaça són tema de cada dia** -record el recent article “Ball de bot antirotlista”, de Josep Fiol, amb la consegüent rèplica de Melcior Llabrés-, trobava avinent treure a rotlo (mai més ben dit) una mica d’**hemeroteca**. En concret, amb aquesta entrada d’avui m’agradaria compartir, perquè molts no ho coneixeran, un escrit publicat l’any **1982** -ara fa 41 anys- sobre la irrupció de les agrupacions de música tradicional per a **ballar obert**, en confrontació amb les agrupacions de balls ~~colflòriques~~ folclòriques.

Una mica de context històric

Posem-nos en context. Ho faré citant fragments de l'article que publicà l'enyorat Antoni Bibiloni a la revista Caramella l'any 2010, i que podeu consultar sencer al web de Sarau Alcudienc.

Hem de pensar que de mitjan segle XVIII fins a les acaballes del segle XIX, els boleros, jotes, fandangos i mateixes s'havien convertit en balls populars -ballats d'una o altra manera, presents o no segons la zona de Mallorca-, és a dir, eren balls que els ballaven, si fa no fa, els diferents estaments de la societat:

> A la nostra illa els balls tradicionals que s'han mantingut vius fins a la actualitat són el **bolero**, la **jota**, el **fandango** i la **mateixa**, tots inclosos dins la denominació genèrica de
>
>
> Parella ballant cap a 1888.
> Dibuix de G. Vuillier
>
> Els tres primers arribaren des de la península Ibèrica a
>
> darreries del segle XVIII i inicis del XIX. La mateixa en canvi té, per alguns autors, la consideració de ball específic de Mallorca i sobre el seu orígen hi ha diverses teories. […] Fos com fos, el cert és que aquests balls s'ensenyoriren totalment de la nostra terra, agafant forma pròpia i desplaçant les ***contradanses del s. XVIII***, que encara seguien vives a inicis del XIX, com es veu a una pintura de Salvador Mayol conservada al museu de Lluc, i com bé ha demostrat Francesc Valcaneras.

Cap al segle XIX aquests balls s'anaren convertint en **ball de pagès**, o sigui, quedaren vinculats a les classes rurals mentre altres balls anaven acaparant el repertori en zones urbanes:

> L'arribada a Mallorca del ball d'aferrat (**balls centreeuropeus del XIX: valsos, polques, masurques,…**) i la seva progressiva generalització durant la segona meitat de segle a les àrees urbanes, especialment entre les classes benestants, va fer que gradualment el ball de bot quedàs reduït a les zones rurals, situació totalment consolidada al darrer quart de segle. És en aquests moments quan sorgeix la denominació de "ball de pagès" que s'usa en alguns llocs per referir-se al ball tradicional, o la de "vestit de pagès" per referir-se a l'estàndard de la indumentària tradicional mallorquina.

L'Església, defensora de la moral, que primer havia rebutjat el ball de bot, ara el defensava perquè era *manco perillós* que els nous balls d'aferrat:

> L'església catòlica, que s'havia manifestat en ocasions anteriors en contra del ball de bot, canvia ara d'actitud, perque considera el ball d'aferrat un perill molt pitjor, donada la proximitat corporal de la parella balladora. Així, ara els sectors religiosos més integristes es convertiran en abanderats dels mateixos balls que abans combatien. En aquest nou context els balls dels quals parlam no desapareixeran sinó que perviuran convivint amb els balls nouarribats. I així, amb més o menys fortuna, tendran continuïtat fins arribar a l'actualitat.

Aquells balls, difosos arreu a principis de segle XIX, s'aniran arraconant en la *societat pagesa*, fins que a acaballes de segle ja no representi un divertiment pels joves de cap condició. A principis del segle XX el **ball de bot** queda desplaçat gairebé totalment, i queda "custodiat" per les agrupacions folklòriques:

> […] el ball de bot no formarà part de la diversió de la majoria dels joves, sigui quina sigui la seva condició social, inclosa la pagesia. Passarà a tenir ara la consideració de ball de temps passats, "cosa de padrins", de vells. De forma purament testimonial la supervivència del ball de bot quedarà en mans de les **agrupacions folklòriques**, associacions dedicades a rememorar el ball, la música i la indumentària del segle anterior a través d'espectacles (1927 creació de Tall de Vermadors; 1929 Parado de Valldemossa; 1930 Aires de Muntanya, 1940 Aires Mallorquins… -dates aproximades-).

Amb el franquisme, les agrupacions proliferen i són tutelades i condicionades pel règim (e.g. els Coros y Danzas de la Sección Femenina, l'organisme Educación y Descanso…). Compartesc un petit fragment d'un reportatge que pot ajudar a conèixer la figura dels Coros y Danzas:

Tot amb tot, un canvi de tendència comença a guaitar cap a la fi del franquisme i amb l'arribada de la democràcia, a partir dels anys 1970.

> En aquells temps la forta activitat de l'**Obra Cultural Balear** a favor de la llengua i la cultura pròpies, durà molta gent a inscriure's a cursos de ball tradicional, tant a la part forana (on l'Obra comptava amb moltes delegacions), com a Palma. Entre 1977 i 1990 es produirà una autèntica explosió de grups i escoles de ball, també en part propiciada per la innovació didàctica introduïda per l'**Escola de Música i Danses de Mallorca** de Bartomeu Ensenyat, que primarà l'ensenyament del ball a partir de punts o mudances de lliure execució, en comptes de fer-ho sobre la base de balls coreografiats. […]

L'**Escola d'Ensenyat**, que **inventà** els punts que ballam encara ara; els **mestres** que ensenyaren de ballar de poble en poble (record ara el sineuer, ja desaparegut, Biel Caragol); i els **nous grups musicals** propiciarien la recuperació del **ball a plaça**, obert, popular, com a expressió viva:

Portada d'un disc del grup Sis Som, avui ja desaparegut

En iniciar-se la dècada dels 80, es produirà un canvi en el tractament de l'aspecte musical i en la manera d'executar les melodies. Són els anys en què naixeran dos grups mítics: **Música Nostra** i **Sis-som**, la música dels quals farà que s'omplin les places de balladors. Immediatament després altres formacions musicals (de menor entitat en aquells moments) també contribuiran a ampliar el panorama de les ballades populars: Aliorna, Sarau Alcudienc, Calitja, Marusa Cano, Coa Negra, Aires Sollerics, Revetla de Sant Antoni (d'on sorgirà posteriorment Al-Mayurqa), S'Estol des Gerricó, Esclafits i Castanyetes, Marjal en festa,…i altres.

El debat que s'obria: ball obert o mostres de ball?

I aquí arribam al tema que ens ocupa. Tots els factors que hem citat empenyien cap a la recuperació del ball a plaça. Però els canvis no són mai acceptats per tothom, i hi va haver una autèntica confrontació entre els sectors de les agrupacions folklòriques i les escoles de ball de bot:

> A partir d'ara les **ballades populars obertes** començaran a disputar l'espai a les **mostres de ball** (actuacions) que executen els grups folklòrics, situació no exempta de polèmica entre els partidaris de moure's essencialment en un o altre sentit, vist que la gent estava acostumada a fer de simples espectadors en comptes de participar de la festa.

Era tal el sentiment de contradicció, que el debat era viu i estès entre uns i altres. Per exemple, l'any 1980 el mateix Antoni Bibiloni, juntament amb Felip i Miquel Àngel March, signen un article a la revista El Gall on argumenten la seva posició.

Encara més il·lustratiu és el fet que l'any 1982 l'Escola de Ball de Bot d'Alcúdia -que aleshores tenia 4 anys de vida, i de la qual naixeria uns anys després Sarau Alcudienc- organitzàs les "**Primeres Jornades de debat sobre el Ball de Bot**" a l'Ermita de la Victòria d'Alcúdia. En aquest encontre, l'Escola d'Alcúdia va redactar un manifest que seria signat per les associacions participants (Escola de Ball de Bot d'Alcúdia, Grup Aliorna, Escola de Ball de Bot de Campanet, Escola Card de Sant Llorenç, Escola Marjal en Festa de Sa Pobla) i que es va publicar al diari *Baleares* dia **7 de setembre de 1982**, i en alguna revista local.

Heus ací aquest manifest tal com es publicà (just he posat en negreta algunes sentències que valen la pena!):

BALL DE BOT O “BAILES TÍPICOS”?

Fa uns quants dies ens reunírem a Alcúdia un grup de gent interessada en els balls de Mallorca per analitzar la seva problemàtica i dur a terme una tasca conjunta.

Un dels punts principals de debat fou la proliferació d’**Agrupacions Folklòriques** que s’ha produït en els darrers anys, la majoria de les quals **no han contribuït a la revitalització del ball popular**, sinó que l’han **momificat** amb les seves actuacions memoritzades i amb una vestimenta que pertany al passat i que no té res a veure amb els temps actuals.

És falsa la idea que el ball que fan aquests grups vestits de pagès sigui la forma més elevada del ball de bot. **El vestit i el ball són dues coses ben distintes**. Hi va haver èpoques en que aquests vestits ja havien passat de moda i, en canvi, se seguien ballant jotes i boleros a totes les festes. Igualment, avui, no necessitam vestir-nos de pagès antic per ballar una jota, de la mateixa manera que per ballar un tango no ens vestim de Rodolfo Valentino, ni ens disfressam d’Emperatriz Eugenia si volem ballar un vals. Aquesta unió forçosa entre vestit i ball és un invent de les primeres “Agrupaciones” que sorgiren a Mallorca a partir dels anys 20, les quals necessitaven un vestuari diferent al de l’època perquè el seu espectacle fos ben vistós.

Els que assistírem a la Trobada de Balls Mallorquins d’aquest any, a Muro, poguérem comprovar el fàstic que sentien molts dels que participaven a l’exhibició del capvespre, amb un vestuari incòmode i una calor insoportable, esperant l’hora de la seva “actuació”. La vertadera Trobada, en canvi, es va fer el matí, amb una ballada popular a la plaça, on hi participaven balladors i sonadors de diferents llocs; i també al migdia, amb el sarau improvisat als locals de les escoles públiques, on la gent se sumava a la festa i al ball. Allà es donava sentit a la paraula **TROBADA**, perquè es produïa un intercanvi espontani entre la gent arribada de distints
pobles de l’illa.

Nosaltres pensam que la Trobada camina entre dues opcions: una és la d’**aquells que creuen que posar-se un rebosillo i ballar damunt un cadafal fa més mallorquí**, la dels que sacrifiquen la festa en benefici de l’espectacle i, amb ella, sacrifiquen l’**espontaneïtat** i la **participació popular**, els dos elements més importants dels nostres balls; l’altra opció és la dels que pensam que el ball és, abans de res, festa i cultura.

I aquesta és, al cap i a la fi, la idea que va guanyant lloc dins la majoria de la gent jove: el ball com a diversió, **el ball com a part de la cultura viva de Mallorca** i, en definitiva, el ball com una de les nostres senyes d’identitat, junt amb la llengua.

Escola de Ball de Bot d’Alcúdia
Grup Aliorna (Ciutat)
Escola de Ball de Bot de Campanet
Escola Card de Sant Llorenç
Escola Marjal en Festa de Sa Pobla

“Això és així… perquè sempre ha estat així!”

Com veim, el debat sobre què és i cap on ha d’anar el ball ens ve d’enrere. Com és evident, no podem

posar tothom d'acord. I és que l'essència del ball, és a dir, el seu caire **popular**, implica que sigui el comú denominador de persones amb bagatges, tarannàs i maneres de pensar diferents… i aquesta és la gran virtud a preservar.

Amb aquesta entrada esper ajudar a tombar un dels tòpics i fal·làcies més recurrents que afecta la majoria d'expressions culturals que consideram "tradicionals": el "**sempre ha estat així**". Res més lluny de la realitat! Els balls que ballam no són *dels temps dels moros*, com qualcú s'agoserava a dir fins fa no gaire. No ho són ni les músiques, ni els instruments, ni les mudances, ni les vestes… El ball que coneixem avui no té més de cinquanta anys, i qued ample. I com el ball, qualsevol aspecte "tradicional": ni les galletes d'oli, ni l'arròs brut així com el feim avui, ni la caldereta de llagosta, ni les xeremies així com les veim i sentim avui, ni els gegants, ni el ball dels caparrots de Sa Pobla… **no són veritats inmutables heretades de fa mil·lenis**.

Culturalment, els humans sempre hem tengut la necessitat d'atorgar a les coses i esdeveniments que ens envolten propietats immutables, que ens aportin certeses en la vida. Tanmateix, **no hi ha res d'inmutable** en el nostre univers. L'olivera centenària que ens ha vist néixer, créixer i ens veurà morir, aparentment inmutada, ha renovat la saba i bona part de les seves cèl·lules innombrables vegades. Com la moral, que ens evita d'haver de fer judicis d'ètica a cada moment, el fet de tenir uns ***principis inmutables*** respecte a la nostra identitat ens dona un cert asossec, uns fonaments sòlids sobre els quals construir la nostra cultura.

En la cultura popular, en el món d'avui, també tendim a donar per fet que les coses són com són perquè "**sempre han estat així**". Els italians vos diran que una *carbonara* ha de dur rigorosament *guanciale* i *pecorino romano*, perquè si en canvi hi poses *pancetta* o *parmigiano reggiano* ets un sacríleg que no té cap respecte pels déus de la gastronomia. Com, avui, a ca nostra, podem reivindicar que un arròs brut ha de dur rigorosament set carns de ploma, i que si n'hi falta cap ja no en podem dir arròs brut. I la veritat, entenc, és que antigament cada casa cuinava així com podia. Si parlam d'una possessió, aleshores la cuinera devia crear escola i les seves receptes es convertien en veritat pels comensals. Si parlam d'una família pagesa a foravila, dins el plat hi havia allò que la terra donava a cada moment. I, sincerament, dubt que una cuinera romana de fa un parell de generacions s'estimàs més passar fam que cuinar una carbonara amb *pancetta* en comptes de guanciale.

Cloenda

Deconstruim-nos: la cultura "tradicional" és un conjunt de conviccions. El món ha canviat tan aviat aquests darrers decennis… La cultura popular s'ha hagut d'anar adaptant als nous temps, i trob que **a Mallorca podem estar ben orgullosos** de la manera com hem aconseguit mantenir el paper cohesiu de les expressions populars en la societat d'avui. És forçat que aquest procés d'adaptació impliqui canvis, renúncies i renovacions, que solen anar acompanyats de polèmiques. Però és que **hem d'estar ben satisfets que el ball sigui motiu de debat encara avui**.

Ara bé… tan important és saber adaptar-se als nous temps, com **saber mantenir l'essència**, elbessó i el significat de les tradicions. De fet, és aquesta la part complicada; de fer mescladisses contemporànies sense sentit, tothom en sap. Així com els anuncis de promoció turística mostren una Mallorca amb platges verges, desertes i paradisíaques, **el principal atractiu dels nostres balls és la seva autenticitat i originalitat**. Renunciar a l'essència del ball, amb l'excusa de la *democratització*, seria signar-ne el seu certificat funerari.

Per tant: no deixem d'encetar debats sobre la nostra cultura. En el moment que tot estigui escrit, que no hi hagi marge per avançar, o que la cultura popular deixi d'ajornar-se… **estarà fet de nosaltres**.

Alcúdia, primavera de 2023.

Category

1. Ball de bot
2. Cultura popular
3. Hemeroteca

Date Created
12/07/2023
Author
tonimateu